

Hodossy-Takács Előd

Történetek a DAB negyven évéből¹

Amikor visszatekintünk a Debreceni Akadémiai Bizottság első negyven évére, egyfajta időutazást teszünk, mely leginkább a múlt század nyolcvanas éveibe repít vissza. Menet közben, óhatatlanul napjainkban ritkán emlegetett nevek, elfeledett utcakepek, az épülő Újkerthez kapcsolódó újságcikkek kerülnek elénk.² De nemcsak nevek és terek köszönnek vissza ránk az archívumból. Furcsa érzés a DAB születésekor természetes módon használt hivatalos zsargont ízeletetni. Már az is érdekes élmény, hogy valamikor létezett a DAB klubigazolvány nevű kártya, amiből 1981-ben egy tételben hatszáz darabot rendelt az Alföldi nyomdánál a DAB akkori elnöke.³

Mikor kezdődött a DAB története? Tudjuk a választ – 1976-ban, október 7-én, a DATE tanácstermében, amikor összeült az alakuló közgyűlés Bognár Rezső elnökletével. Bognár professzor lett az első elnök, vagyis ő vezette az akkor öttagú titkárságot, elfogadták a működési szabályzatot, és a három kiemelt kutatási témát, valamint döntöttek a hét akkori szakbizottság megalapításáról.⁴ A három regionális kutatási téma a komplex termálvíz-hasznosításról, a helytörténeti kutatásokról, valamint a három megye⁵ iparfejlesztési koncepciójáról szólt. Korábban terv született egy debreceni állategészségügyi kutatóintézet létrehozásáról, ami támaszkodott volna a debreceni agrár-felsőoktatás komoly hagyományaira (a mezőtúri, szarvasi, karcagi karok illetve intézet megszervezése ekkorra már megtörtént), de a mezőgazdasági kutatások a fő prioritások között mégsem kerültek nevesítésre. Egyébként ennek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani: a három célból kettő, a helytörténet és a regionális iparfejlesztési koncepció Magyarországon bárhol megnevezhető volt prioritásként. A hét ekkor megszervezett tudomá-

¹ Elhangzott a DAB 40 éves fennállását köszöntő ünnepi DAB közgyűlésen 2016. október 18-án.

² „Milyen lesz az Újkert?” Hajdú-Bihari Napló, 1979. január 19.

³ Bognár Rezső levele Benkő Istvánnak, 1981. november 17. DAB irattár, ikt. sz. 562/1981/DAB. Kézírt megjegyzés szerint a klubigazolványok december 28-án le szállításra kerültek.

⁴ Kerepeszky Róbert: Tudomány életközélen. Az MTA Debreceni Területi Bizottságának története (1976–2010). DAB, Debrecen, 2010., 20.

⁵ Akkori néven: Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye.

nyos bizottság: társadalomtudományi, környezettudományi, matematikai és fizikai, kémiai, mezőgazdasági, orvostudományi, műszaki.⁶

A történet azonban 1976-nál messzebbre nyúlik. Debrecenben az egyesületek, társaságok létrehozásának megvolt a tradíciója, és 1921-49 között már működött itt komoly tudományos közösség, a Pokoly József történész-egyháztörténész által életre hívott Tisza István Tudományos Társaság, melynek pártoló és rendes tagjai voltak (az utóbbiak helyüket megválasztásukat követően tudományos értekezés bemutatásával foglalták el). Ennek a szervezetnek két, később három osztálya volt, bizottságokat hozott létre, és a ma ismét létező Debreceni Szemle a társaság publikációs fórumának számított.⁷ A társadalmi rendezvények, vitaestek, felolvasások is jelentős terepet biztosítottak a kutatási eredmények ismertetéséhez.⁸

A Tisza István Tudományos Társaság mégsem tekinthető a DAB közvetlen előzményének. Ez a közösség minden tekintetben az egyetemhez kötődött, pár évvel az egyetem megalakulása után, de még a főépület elkészülte előtt született meg. Márpedig az egységes egyetemet elsöpörték az ötvenes évek. A hittudományi és az orvosi karok kiválása után az egyetem maradéka sem maradhatott ugyanaz. A kar helyett megszervezett, lelkészképzési feladatokat ellátó Református Teológiai Akadémia esetében érdemes megjegyezni, hogy az intézmény egészen a mai Hittudományi Egyetem megalakulásáig a kari szervezet hagyományából táplálkozó terminológiát használt: az intézményvezető a dékán címet viselte, a központi hivatal a dékánia volt, és jegyzőkönyvezésre a kari tanácsülései kerültek, még 1994-ben is.

A DAB az ötvenes évek tudománypolitikai hibáival részben szembenéző, 1956 májusában tartott MTA közgyűlés nyomán megindult decentralizációs folyamat egyik kései gyümölcse. Az más kérdés, hogy a forradalom után öt évnek kellett eltelnie, mire napirendre kerülhetett a szervezet megalapítása, és a DAB csak újabb másfél évtized elteltével születhetett meg, miután már Szegeden, Pécsen és Veszprémben létrejöttek az akadémiai bizottságok. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy 1969-ben az MSZMP KB új tudománypolitikai elveket fogadott el, ezek között hangsúlyosan szerepelt az egyetemek és a kutatóhelyek kapcsolatának fejlesztése. A debreceni központú akadémiai bizottság megalakításáról végül 1974-ben született döntés, amit 1975-ben megállapodás követett a székház megépítéséről, ehhez a telket, a közműveket és az építkezés után a parkosítást a város, az építéshez szükséges forrá-

⁶ Kerepeszky: i.m. 23.

⁷ A Debreceni Szemle történetének rövid összefoglalója elérhető:
http://szemle.unideb.hu/wordpress/?page_id=13 (utolsó elérés: 2016. 11. 02.)

⁸ A társaságról részletesen Kerepeszky: i.m. 10–12.

sokat az Akadémia biztosította. A beruházás végéig a DATE fogadta be a DAB-ot.⁹

A székház felavatására 1981 áprilisában került sor. Ez alkalommal hangzott el az a beszéd, melyben az Akadémia elnöke megállapította: „*az 1961-ben megjelölt célok túlhaladottá váltak; a bizottságoktól mind a tudományos, mind a gazdasági élet mind a párt- és állami vezetés ma már sokkal többet vár. És ennek a „többnek” az eléréséhez lehetőségeik szerint minden támogatást meg is adnak. Valamennyi területi akadémiai központ létrejöttét az illető város és megye kezdeményező felajánlásai alapozták meg, s nem volt kevesebb az erkölcsi-politikai támogatás sem, amiben a helyi pártszervezetek előzetes bizalma nyilvánult meg a tudomány művelőinek összefogása és az Akadémia iránt.*”¹⁰ A beszéd egyébként teljes mértékben összhangban volt az MTA elnökségének 9/1979. sz. határozatával, mely a területi bizottságok regionális szerepét kívánta erősíteni, ekkor rendeltek megyéket az egyes bizottságokhoz. Ugyanez a határozat rögzítette, hogy a bizottságok testületi fórumok, melyek célja támogatás és koordinálás, a régió kutatóinak (a határozat szövegében: „*a régióban működő tudományos dolgozók*”) összefogása, a területi fejlesztési tervek tudományos megalapozása, megvalósításuk előmozdítása. A határozat kimondta azt is, hogy a bizottságok „*konkrét kutatási feladatokat általában nem vállalnak*”, csak „*kivételes esetben ... az Akadémia főtitkárának engedélyével*” láthatják el egy-egy téma közvetlen gondozását.¹¹

A székház felavatásának pillanatában a kulcsszó az „összehangolás” volt. A mezőgazdasági kutatások ekkor már kiemelt területként szerepelnek és jelennek meg a dokumentumokban. Az MTA elnöke kijelentette, hogy a DAB javaslatcsomagja, mely kutatási feladatokat fogalmazott meg a Tiszántúl mezőgazdasági termelésének fejlesztéséhez, jelentős részben elfogadásra került, és a minisztériumi egyeztetések során tárcaszintű kutatási program részévé vált.¹²

⁹ Uo, 18–19. Lásd még: „Tudományos központok vidéken”, interjú a Népszabadságban Bognár Rezsővel: 1978. február 19. Ebben a beszélgetésben a DAB elnöke leginkább azt emelte ki, hogy a tudományos eredmények gyorsabb gyakorlati alkalmazásának segítségét várja a szak- és munkabizottságoktól.

¹⁰ „A Debreceni Akadémiai Bizottság székházának avatásához” c., jelzés nélküli kézirat, nyolc számozott oldal, DAB irattár. Kiemelések: átvéve az eredeti szövegből.

¹¹ „Előterjesztés az Akadémia területi bizottságainak tevékenységéről”, 1979. február 27, MTA elnökségének ülése, 1. sz. melléklet. További jelzés nélküli kézirat, hét számozott oldal, DAB irattár. Lásd 2.5 pont (4. o.).

¹² Ugyanerre a DAB jegyezte javaslatcsomagra hivatkozott korábban Bognár Rezső országgyűlési felszólalásában, lásd: Hajdú-Bihari Napló 1978. december 21. („Megkezdte munkáját az országgyűlés téli ülészsaka – Bognár Rezső felszólalása.”)

A DAB székháza és a Bognár Rezső terem

Furcsa érzés keríti hatalmába az embert a harmincöt évvel ezelőtt elhangzott avatási beszéd sorait olvasva. A kézirat ötödik oldalán ezt találjuk: „*Megnyugtató az Elnökség számára látni a DAB munkatervéből, hogy konkrét programját milyen következetesen építi rá a (sic!) MSZMP Központi Bizottsága tudománypolitikai irányelveire, a Párt kongresszusi határozataira, a kiemelt kutatási feladatokra, az Akadémia legfelsőbb vezetésének mindenkor érvényes tudományos, tudománypolitikai elgondolásaira.*” Nem a párt gyakori emlegetése tűnik fel elsősorban a mai olvasónak, ez a székházavatás vendéglistájából következik. Ami elgondolkodtató: a szöveg a DAB munkájáról szigorúan az MTA elnökség elvárásainak összefüggésében tartalmaz megállapításokat. Az elnök feladatként határozta meg a „*helyi (tudományos) igényeknek a központi elgondolásokkal egyeztetett, megfelelő irányba terelését*”, a területi bizottságoknak a döntés-előkészítést és végrehajtást kellett segíteni a „*tudomány eszközeivel*”.

Eltöprenghetünk azon az 1982-es keltezésű levélen is, ami nem egészen egy évvel a székház avatása után azt tartalmazza, hogy szükségesnek látszik a területi bizottságok gazdasági működésének egyszerűsítése, aminek hatékony módja egy átszervezés lenne, de az átszervezés egyelőre nem kerül végrehajtásra. Indoklás helyett egy záró mondat: „*Végül megjegyzem, hogy e témában hozható esetleges felsőbb állásfoglalás esetén az átszervezést kénytelenek leszünk folyamatba tenni.*”¹³ Átszervezés, reform a láthatáron, mindez a gazdasági ésszerűsítés érdekében: a kutatói életpályát gyakorlatilag ma is végigkísérő szólam ez, amivel kapcsolatban talán az a leghelyesebb, ha idézzük az iktató pecsétben elhelyezett megjegyzést. Az „elintézés módja” feliratú rovatban ugyanis két szó olvasható, így: „*tudomásul véve*”. Ha pedig átolvassuk Bognár Rezső 1978-ban, az 1979-es költségvetési törvény tárgyalása-

¹³ Polinszky Károly levele Bognár Rezsőnek, 1982. július 12.; érk. 1982. július 16., DAB irattár, ikt. sz. 363.

kor elmondott országgyűlési felszólalását,¹⁴ akkor egészen a jelenben érezzük magunkat. Az akadémikus említést tett arról, hogy a kutatóhelyek a többlet-támogatásokat részben „*témapályázat*” útján szerezhetik meg – a debreceni kutatók egyik legfőbb problémája jelenleg éppen a pályázati mechanizmusok kiszámíthatatlansága, és ebből adódóan a források esetlegessége. Erről árulkodik több DAB szakbizottság elnökének 2015. évi jelentése.¹⁵

A DAB történetén keresztül végigkövethetjük a huszadik század utolsó negyedének, különösen a nyolcvanas évek hangulatának rezdüléseit. 1980 – székház még nincs, eredmények már vannak, és a DAB fennállásának negyedik évfordulóján egy egész oldalt kapott a *Naplóban*.¹⁶ Ez ma aligha fordulhatna elő. Néhány évvel később, 1984-ben a napi országos sajtó körkérdésben foglalkozott a területi bizottságok környezetvédelmi kutatásaival, a DAB itt a Környezet-egészségügyi munkabizottság eredményeiről számolt be.¹⁷

Efféle területi bizottsági körkérdéssel régen nem találkoztunk a napilapok részéről. Egyébként a DAB környezetvédelemben játszott szerepével máskor is foglalkozott a nyomtatott napi sajtó.¹⁸

A nyolcvanas évek második felében (1987) arra is volt példa, hogy egy konferencián, mely még az akkori napilapok tükrében is a frissen fújdogálni kezdő új szelek hangulatát hozta, a közönség nem fért be a nagyterembe. Itt Berend T. Iván, az MTA akkori elnöke arról beszélt, hogy a magyar közélet végre kilépett a magyarizáció kultúrájából, amikor a kormányzat a népszerűtlen intézkedéseket nem lépte meg, hanem inkább megmagyarázni próbálta, miért nem cselekszik. Azt is kiemelte, hogy nem lehet csupán gazdasági döntésekkel eredményeket elérni, „*átfogó társadalmi-gazdasági megújulásról*” szólt, az ideológia keltette gátak lebontásának elengedhetetlenségét hangsúlyozta: „*érzékletes példákkal illusztrálta, hogy a mindennapok gyakorlatától látszólag távol eső szféra hogyan befolyásolta károsan egyebek között bér-*

¹⁴ Szöveg: Hajdú-Bihari *Napló*, 1978. december 21.: „Megkezdte munkáját az Országgyűlés téli ülészsaka – Bognár Rezső felszólalása.”

¹⁵ A DAB éves főtitkári jelentése ezekre a szakbizottsági beszámolókra épül. A 2015. évről lásd: Hodossy-Takács Előd: Főtitkári beszámoló az MTA Debreceni Területi Bizottságának 2015. évi munkájáról, *Debreceni Szemle* 2016/2, 191-199.

¹⁶ Magyaródi Sándor: A Debreceni Akadémiai Bizottság nélkül szegényebb lenne régióink szellemi élete. Négy év eredményei és a jövő feladatai. Hajdú-Bihari *Napló*, 1980. december 25.

¹⁷ „A levegőtisztaságtól a nemzeti parkokig. Akadémiai bizottságok a környezetvédelemért”, *Népszabadság*, 1984. május 4.

¹⁸ Például: „Környezetünk védelme társadalmi feladat”, *Kelet-Magyarország* 1983. november 25.

*rendszerünket, a káderkiválasztást, vagy éppen a szellemi teljesítmények megbecsülését.*¹⁹

Azután jöttek a rendszerváltás évei. 1992-ben Kosáry Domokos MTA-elnök Debrecenbe látogatott (ezt egyébként többször megtette, 1996-ban emlékezetes előadást is tartott itt, a székházban), és megbeszélései során, a sajtó szerint, megoldatlan problémaként került elő, hogy az úgynevezett szovjet mintájú kutatás és felsőoktatás-szervezés az egyetemekben oktatóhelyet látott csupán, míg a kutatást akadémiai hatáskörbe utalta. Ma, a kutatóegyetemek korában, jó visszatekinteni a huszonöt évvel ezelőtti látogatáshoz kapcsolódó nyilatkozatokra. Az *Egyetemi Élet* azzal zárta a Kosáry-látogatásról szóló cikkét, hogy az Akadémia elnöke kijelentette: az Akadémia nem követel beleszólást az egyetemi kinevezésekbe, de az eljárásrendet kifogásolja.²⁰ Az is érdekes, hogy ma nyilván az Akadémia elnökének szájába nem illőnek ítélnénk az éles szavakat, melyeket az egyetemi lap Kosáry Domokos kijelentéseként adott közre: „nem azért szabadultunk meg a pártállami csinovnyikoktól, hogy újakat ültessenek a nyakunkba”.

Mit mutat ez a körkép? Azt, hogy a DAB története tényleg egy lenyomat. Ott van benne a hetvenes-nyolcvanas évek hangulata, a rendszerváltás előszele, a kilencvenes évek vitáinak sorozata, egy utca- és a világgép megváltozása, a politikai légkör alakulása is. A székházavatásra érkező vendégek miatt még ment feljegyzés a rendőrségre, de csak két járőr jelenlétét igényelte a DAB elnöke a Bolyai utca – Thomas Mann utca kereszteződésének környékén.²¹ Egyes dilemmák az alapítástól kezdődően máig követhetőek, ilyen a feladat meghatározása, az MTA elnökségének és a DAB vezetésének a hatásköre, a székház funkciója és az önállóság kérdése. Ez utóbbi a 2010 utáni időszak legnagyobb kérdéseit hozta előtérbe. A Debreceni Akadémiai Bizottság története folytatódik tovább, és a jövőt a régió kutatói írják.

¹⁹ „A gazdasági-társadalmi kibontakozás útján. Elméleti konferencia Debrecenben. Ideológiai megújulásra van szükség.” Hajdú-Bihari Napló, 1987. december 5.

²⁰ „Egymás mellett egymásért. Kosáry Domokos Debrecenben.” Egyetemi Élet 1992. május 2. A Hajdú-Bihari Napló 1991. február 28-án közölt interjút Kosáry Domokossal, itt kizárólag történeti-történetírási kérdésekről volt szó, a napi politika és a történettudomány kapcsolatáról (Nincs hivatalos vonal, nincs kulcsideológia; Filep Tibor interjúja).

²¹ Bognár Rezső levele Sziklai Lajos alezredesnek, 1981. április 3., DAB irattár, ikt. sz. 152/1981/DAB.